

Written by УХАЧ ВАСИЛЬ ЗІНОВІЙОВИЧ, канд. істор. наук., доц., доц. кафедри теорії та історії держави і права ЗУНУ (м. Тернопіль)

Friday, 26 November 2021 22:06

Процеси перебудови сприяли пробудженню національних рухів. Поступово від цензурних лещат звільнялася і вітчизняна історіографія, а тому «правда про український національно-визвольний рух поступово проривалася через завісу секретності і лещата манкуртизму назовні» [4, с. 42]. У контексті інструментарію державної політики пам'яті молоді, незалежної України, вкрай важливим поставало питання інституційних заходів, що на нашу думку, за взірцем насамперед країн Балтії, Центрально-Східної Європи, які позбувались спадщини прокомуністичних режимів [3, с. 498], свого роду «уконституювали» б діяльність як державних, так і громадських організацій у сфері державної політики комеморації.

Заявлена наукова тема ставала предметом наукових зацікавлень як цивільних істориків – Д. Веденеєва, О. Гриценка, С. Кульчицького, Ю. Киричука, І. Патриляка, так і фахівців з історії держави і права – І. Мамонтова, В. Ухача, В. Федоренко та ін. [13].

Поставимо за мету охарактеризувати діяльність органів влади України у питанні напрацювати історико-правову оцінку діяльності суб'єктів українського визвольного руху (насамперед, ОУН і УПА) в період кінця 90-х років ХХ – початку ХХІ ст., що сприяло б формуванню державної політики комеморації.

Впродовж 1991-1996 років, незважаючи на спроби насамперед українського парламенту унормувати процес вивчення питань, пов'язаних із перевіркою діяльності ОУН і УПА [8], це не привело до жодних реальних результатів, завівши українські владні інституції у політичний «клінч» [9]. На заваді розробці юридичного (наголосимо, що своєї частки роботи правники не виконали і досі, а правові аспекти оцінки діяльності суб'єктів українського визвольного руху часів Другої світової війни та післявоєнного періоду, і досі залишаються, за винятком, окремих досліджень науковців, які розробляли цю нішу в контексті власних наукових уподобань [7], слабкою ланкою сучасної української історіографії – В.У.) та історичного висновків, на нашу думку, стали протилежні погляди на проблему ОУН і УПА парламентських політичних сил [8, с. 7], відсутність належного фінансового забезпечення [14, с. 16], і без перебільшення не рішучість, своєрідна електоральна боязнь відповідальних владних керівників рішуче взятися за об'єктивне розв'язання цього питання.

Неспроможність тимчасової парламентської комісії вирішити питання, змусило Президента України Л. Кучму 28 травня 1997 року дати доручення створити Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА на чолі з тодішнім прем'єр-міністром В. Смолієм [5, с. 64]. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 року за № 1004 [10], комісія на чолі з віце прем'єр-міністром і рядом міністрів, голови СБУ, Генпрокурора (за згодою), президента НАН та керівників Інституту історії України та Інституту стратегічних досліджень, обох ветеранських об'єднань (за згодою) [8, с. 7], мала завдання «вивчення питань, пов'язаних з діяльністю ОУН-УПА, і підготовка історично та юридично обґрунтованих висновків щодо її діяльності» [10]. У рамках комісії у вересні 1997 року було створено при Інституті історії НАН України робочу групу істориків (розпочала роботу у 1998 р.) для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН і УПА [6]. За твердженням С. Кульчицького, виняткова увага приділялася формі, в якій мали бути реалізовані її висновки, а тому пріоритет в організації роботи робочої групи стала тріада взаємопов'язаних документів, які мали бути переконливими як для державних інституцій, так і для громадськості: а) підготовка короткого історичного висновку з оцінкою дій ОУН і УПА; б) розгорнутої історичної довідки про ОУН і УПА, на матеріалах якої мав бути підготовлений згаданий історичний висновок; в)

Written by УХАЧ ВАСИЛЬ ЗІНОВІЙОВИЧ, канд. істор. наук., доц., доц. кафедри теорії та історії держави і права ЗУНУ (м. Тернопіль)

Friday, 26 November 2021 22:06

фундаментального збірника документів про діяльність націоналістичного підпілля та повстанської армії, на матеріалах якого повинна була готуватися історична довідка [8, с. 7]. Отже, теоретичні постулати у зроблених історичних висновках, кожен бажаючий міг звірити із документальною частиною. Слід наголосити, ідея документально перевірити твердження щодо членів ОУН та бійців УПА, зустріла різкий спротив у представників лівих партій, радянської ветеранської організації, які звернулися до законодавчої та виконавчої гілок влади з «... вимогою націлити урядову комісію на «викриття злочинної діяльності ОУН-УПА» та переформатуванням (за зразком «угодні», «не угодні» - В.У.) складу робочої групи» [6].

Результатом величезної пошукової та аналітичної роботи стала публікація у 2000 році попередньої історичної довідки «Проблема ОУН-УПА» [11] обсягом в 129 с. і зроблений на її основі «Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (попередній варіант)» [12]. У 2005 році була надрукована книга «Організація український націоналістів і Українська повстанська армія» [8], яка стала своєрідним вінцем напрацювань робочої групи істориків.

Впродовж 1998-2004 років робоча група істориків надрукувала на базі Інституту історії України 27 книг загальним обсягом 5723 с, більшість з яких були монографічними дослідженнями «білих плям» в історії націоналістичного підпілля та Української повстанської армії [8].

Діяльність робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА отримала неоднозначні оцінки. По-перше, як зазначають історики О. Гриценко, М. Кугутяк, С. Кобута «у політико-правовій площині якісного прориву не відбулося ...» [5, с. 64], а тому український парламент ні III, а ні IV скликань не спромігся прийняти жодного законопроекту, який би визнавав права ветеранів УПА [2, с. 124]. Авторитетний фахівець з державної політики комомерації О. Гриценко, головною причиною цього вважає контрверсійність проблематики ОУН-УПА, повільною зміною, а то й небажанням населення, особливо сходу і півдня України, що складало електоральну базу тодішніх парламентських партій Верховної Ради України, міняти своє ставлення до оцінки повстанської армії, помітним охолодженням інтересу до розв'язання цієї проблематики з боку тодішніх очільників України [2, с. 124]. Вітчизняний історіософ В. Ткаченко вважає, що відповідь на це питання залежить «від ціннісних координат, у які ставлять проблему примирення. Моральний підхід визначає площину християнського гуманізму – «прощаю і прошу прощення», політичний – «хто винен, а хто ні» [5, с. 65]. По-друге, праця залучених до робочої групи істориків і їх намагання представити об'єктивні історичні висновки ґрунтовані на широкій документальній базі, апріорі наражалася на критику тих учасників дискусії навколо ОУН і УПА, частина яких намагалася законсервувати міфи компартійної пропаганди (звідси вимога прорадянського ветеранського комітету виключити з робочої групи істориків – «перевертнів-дилетантів»), інша ж – їхні опоненти – у намаганні творити нові міфи [1, с. 128]. При цьому, як слушно зауважують київські дослідники Д. Веденєєв і Г. Биструхін, кожна із сторін ретельно оминала історичні реалії, які не вписувалися у їх концептуальне полотно подій [1, с. 128]. По-третє, критично оцінив «Фаховий висновок» робочої групи як полісу рарер О. Гриценко, стверджуючи, що він виявився «документом не досконалим: ані чітких відповідей, а ні конкретних рекомендацій, як треба вирішувати «проблему ОУН-УПА», в ньому не має» [2, с. 125]. Останнє твердження видається нам дискусійним, оскільки саме робоча група істориків, зцементована насамперед із співробітників Інституту історії України, часто без бюджетного фінансування (з 2001 року

Written by УХАЧ ВАСИЛЬ ЗІНОВІЙОВИЧ, канд. істор. наук., доц., доц. кафедри теорії та історії держави і права ЗУНУ (м. Тернопіль)

Friday, 26 November 2021 22:06

протягом трьох років), професійно виконала свою ділянку роботи.

Таким чином, оцінюючи інституційну складову у діяльності окремих органів влади України впродовж 1994-2004 років у питанні дослідження українського визвольного руху, слід констатувати, що вона обмежилася рамками прийнятих ухвал, створення тимчасових комісій Верховної ради України, президентських ініціатив та доручень, урядової комісії. Виходячи із реалій суспільно-політичної ситуації в різних регіонах, очільники Української держави, представники окремих політичних сил, особливо представлених у парламенті, в цілому обрали «тактику невтручання в «проблему ОУН-УПА», що фактично консервувало цю проблему, але аж ніяк не знімало протистояння навколо неї, продовжуючи розколювати українське суспільство.

Список використаних джерел: 1. Веденеев Д., Биструхін Г. Військова діяльність руху ОУН та УПА й їх противників у світлі норм міжнародного гуманітарного права.

Підприємництво, господарство і право. 2007. № 4. С. 128.

2. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994-2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати. Київ.: «К.І.С.», 2017. С. 124-125.

3. Котигоренко В. Національні рухи в суспільних процесах в Україні на межі 1980-х – 1990-х років. В кн.: Національне питання в Україні ХХ – поч. ХХІ ст.: історичні нариси / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Гаркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. Київ: Ніка-Центр, 2012. С. 498-499.

4. Киричук Ю. А. Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: Добра справа, 2003. С. 42.

5. Кугутяк М., Кобута С. Політико-правові підстави визнання ОУН та УПА воюючою стороною у Другій світовій війні. Галичина. 2008. № 14. С. 64.

6. Кульчицький С. ОУН-УПА: справа в істині, а не в політичній монополії на минуле. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/oun-upa-sprava-v-istini-ne-v-politichniy-monopoliyi-na-minule> (дата звернення 10.11.2021 р.).

7. Мамонтов І. О. Український націоналістичний рух у протистоянні антидемократичним режимам у 1920-х – 1950-х рр.: історико-правове дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2016. 230 с.

8. Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 494 с.

9. Патриляк І. К. Дослідник важких питань вітчизняної історії. URL: http://archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2017/23.pdf (дата звернення 24.11.2021 р.).

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН-УПА» від 12 вересня 1997 р., № 1004. URL:

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1004-97-%D0%BF> (дата звернення 16.11.2021 р.).

11. Проблема ОУН–УПА: Попередня історична довідка / Відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 128 с.

12. Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА: Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА: Попередній варіант. Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 38 с.

13. Ухач В. З. Український визвольний рух як напрям наукових студій 1987-1997 рр.:

Written by УХАЧ ВАСИЛЬ ЗІНОВІЙОВИЧ, канд. істор. наук., доц., доц. кафедри теорії та історії держави і права ЗУНУ (м. Тернопіль)

Friday, 26 November 2021 22:06

історіографічний дискурс. Сторінки історії: збірник наукових праць. 2020. Вип. 51. С. 205-217; його ж. Український визвольний рух в період 1939 – сер. 1950-х років: інституціоналізація досліджень (продовження). Актуальні проблеми правознавства. 2020. Вип. 4 (24). С. 30-36.

14. Федоренко В. Л., Білий О. В., Дрьомов С. В., Шутович В. В. Проблеми законодавчого забезпечення реабілітації вояків Української повстанської армії, які постраждали від політичних репресій радянської влади. Стратегічні пріоритети. 2008. № 3(8). С. 16.